

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора юридичних наук, професора Бичкової Світлани Сергіївни
на дисертацію Резвової Ольги Володимирівни**

**«Права та обов'язки батьків щодо виховання дитини в сімейному праві
України», подану до захисту до спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.007.089 у Національній академії внутрішніх справ на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
галузі знань 08 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Дисертаційне дослідження О. В. Резвової присвячене актуальній тематиці, оскільки права та обов'язки батьків щодо виховання дитини є об'єктом підвищеної уваги як серед науковців, так і практиків. На сьогоднішні суб'єктивні права є багатогранними, різними за суттю і призначенням, серед них особливе місце посідають саме ті, що слугують вихованню підростаючого покоління. Одним із важливих особистих немайнових прав дитини у сфері сімейних відносин є право дитини на належне батьківське виховання, здійснення якого складає основну функцію сім'ї та сприяє міцному становленню особистості дитини, орієнтує на усталені моральні засади й суспільні цінності.

Здійснення права дитини на виховання можлива лише в разі належного виконання батьками взаємного обов'язку. Проте окремі права батьків іноді важко здійснити. І причина тому – відсутність в законі регламентації особливостей та порядку здійснення батьківських прав щодо виховання дітей, насамперед, в контексті правомірності. Законодавець визначив лише межі здійснення батьківських прав, при цьому не приділивши увагу механізму здійснення батьківських прав щодо виховання дітей.

На окремі спірні та неврегульовані законодавством питання щодо здійснення прав та виконання обов'язків батьками неодноразово звертала увагу наукова спільнота. Проте, не зважаючи на значний інтерес науковців до

окресленої проблематики, інститут прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини в Україні детально не досліджувався.

З огляду на викладене можна зробити висновок, що відсутність комплексного монографічного дослідження, присвяченого правовому регулюванню прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини в Україні, а також наявність низки нерозв'язаних питань у зазначеній сфері, беззаперечно, підкреслює актуальність обраної дисертантом теми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням О. В. Резвової дає підстави стверджувати про його самостійний характер, ґрунтовну методологічну базу та відповідність вимогам, що висуваються до такого виду робіт. У роботі обґрунтовано низку нових положень і висновків, важливих для подальшого розвитку юридичної науки.

Дисертаційна робота свідчить про глибоке опрацювання автором чинного законодавства України та інших держав, а також спеціальної літератури з цієї проблематики, досвіду застосування відповідних правових норм на практиці. Джерельна база дисертації включає в себе 281 найменування, що є достатнім для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження.

За предметом дослідження дисертація повною мірою відповідає проблематиці дисертаційних досліджень за спеціальністю 081 «Право».

Метою дисертаційної роботи стало розроблення теоретичних засад інституту прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини в сімейному праві України, а також вироблення на цій підставі науково-обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного сімейного законодавства у відповідній сфері.

Для досягнення визначеної мети автором було вдало сформульовано завдання, серед яких: окреслити методологію дослідження прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини, а також дослідити стан наукової розробки проблеми; простежити еволюцію правового регулювання інституту прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини в Україні; визначити особливості правового регулювання інституту прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини за законодавством інших країн; сформулювати поняття та юридичну природу права батьків на виховання дитини та визначити його місце в системі особистих немайнових батьківських прав; дослідити поняття, зміст та види обов'язків батьків щодо виховання дитини; розкрити особливості та способи здійснення прав та виконання обов'язків батьками щодо виховання дитини; визначити поняття правового захисту прав батьків щодо виховання дитини; виокремити способи захисту прав батьків щодо виховання дитини; розробити пропозиції щодо вдосконалення сімейного законодавства України з питань здійснення та захисту прав та виконання обов'язків батьків щодо виховання дитини.

Слід зазначити, що всі поставлені завдання автором було виконано, що дало можливість провести ґрунтовний теоретико-правовий аналіз прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини в сімейному праві України з подальшим виробленням аргументованих пропозицій і рекомендацій щодо їх оптимізації.

Використана методологія дозволила всебічно дослідити коло актуальних проблемних питань та запропонувати шляхи їх вирішення. Основу методології дисертаційного дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ.

Вдала структура дисертаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та забезпечила послідовний розгляд поставлених питань. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох

розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, є достатньо обґрунтованими та достовірними.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження О. В. Резвової містить низку положень і висновків, нових та важливих для розвитку юридичної науки та практики правозастосування.

Так, ми поділяємо позицію, відображену автором на сторінках своєї роботи, що батьки не тільки мають право, але й зобов'язані виховувати свою дитину – це і є та головна мета, для досягнення якої їм надаються особисті немайнові права та обов'язки з боку держави.

Можна підтримати погляд О. В. Резвової на обов'язок батьків піклуватися про дітей, під яким, на її думку, варто розуміти у нормативно-правових актах України в інтересах дітей, суспільства й держави належну, правомірну поведінку батьків або інших уповноважених суб'єктів, що спрямована на утримання, виховання, навчання, забезпечення здоров'я та безпеки дітей, піклування про фізичний, духовний і моральний стан дитини, а також запобігання вчиненню щодо неї протиправних дій.

Також варто позитивно оцінити запропоновану дисертантом класифікацію обов'язків батьків щодо виховання дитини за характером їх змісту на:

- 1) обов'язки-зобов'язання, які полягають у: а) вихованні дитини в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини; б) піклуванні про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; в) забезпеченні здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, підготовки її до самостійного життя; г) повазі до дитини;
- 2) обов'язки-заборони: а) не здійснювати будь-які види експлуатації своєї

дитини; б) не застосовувати фізичні покарання дитини; в) не використовувати інші види покарань, які принижують людську гідність дитини.

Достатньо переконливо та логічно удосконалено автором науковий підхід щодо визначення правомочностей, які складають зміст права батьків і дитини на виховання. Зокрема, О. В. Резвою запропоновано елементами відповідного права вважати: а) правомочність батьків і дитини на спілкування між собою; б) правомочність доступу (право дитини на перебування протягом обмеженого періоду разом з батьками, з якими вона, зазвичай, не проживає, на зустріч з ними); в) правомочність батьків отримувати інформацію про дитину; г) правомочність дитини отримувати інформацію про батьків, якщо це не завдає шкоди психічному і фізичному здоров'ю дитини.

Цікавою з наукової точки зору є проведена автором класифікація способів захисту прав щодо виховання дитини. Зокрема, запропоновано їх поділяти на види за такими критеріями: 1) залежно від виду прав, що захищаються: а) загальні (універсальні), що можуть бути застосовані для захисту будь-яких особистих немайнових прав батьків і дітей (позбавлення батьківських прав); б) спеціальні, що можуть бути застосовані для захисту прав батьків і дітей по вихованню дитини (визначення місця проживання малолітньої дитини, забезпечення здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від дитини, усунення перешкод у здійсненні його батьківських прав); 2) залежно від правових наслідків: а) способи захисту, спрямовані на встановлення (визнання) або зміну (припинення) сімейних прав батьків і дітей (позбавлення батьківських прав); б) способи захисту, спрямовані на припинення порушень сімейних прав батьків і дітей або їх попередження (визначення способів участі у вихованні дитини, визначення місця проживання малолітньої дитини, визначення імені дитини); в) способи захисту, спрямовані на відновлення

порушених прав та відшкодування завданої шкоди (поновлення батьківських прав, відшкодування моральної шкоди, завданої тому з батьків, хто проживає окремо від дитини).

Не можна оминати увагою і не підтримати авторські пропозиції щодо удосконалення сімейного законодавства України.

Таким чином можна стверджувати, що ступінь новизни положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає встановленим вимогам.

Повнота викладу положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації відображені у 9 наукових публікаціях за темою дисертації, зокрема, у 3 наукових публікаціях у фахових юридичних виданнях, у т.ч. в 1 іноземному, в 1 науковій публікації у нефарховому науковому періодичному виданні і 5 тезах доповідей на науково-практичних заходах, опублікованих у відповідних збірниках. Опубліковані здобувачем праці повною мірою відображають наведені в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. На всі використані в роботі джерела інформації є відповідні посилання, що свідчить про дотримання автором вимог законодавства про авторське право. Виступаючи в дискусії з іншими авторами, дисертант діє виважено та коректно.

Дискусійні положення та зауваження. Поряд з позитивною оцінкою дисертаційного дослідження в цілому, зазначимо, що воно не позбавлено положень та висновків дискусійного характеру.

1. У п. 2 наукової новизни автор стверджує, що здійснення прав та виконання обов'язків батьками щодо виховання дитини передбачає

сукупність заходів, які застосовуються батьками під час спілкування з дітьми з метою передання їм своїх знань, умінь та навичок, формування особистих якостей дитини, що опосередковуються взаємодією обох сторін сімейних правовідносин – батьків і дитини, при чому право одного суб'єкта відповідних правовідносин кореспондується з обов'язком іншого.

Проте в першому положенні новизни у межах рубрики «дістало подальший розвиток» зафіксовано положення, відповідно до якого серед батьківських прав доцільно виокремлювати секундарні права, які не забезпечуються суб'єктивним обов'язком іншої особи, зокрема, право батьків на визначення прізвища, імені, по-батькові дитини; право батьків на визначення місця проживання малолітньої дитини тощо.

Звідси стає незрозумілим співвідношення указаних позицій О. В. Резвової: щодо кореспондування праву одного із суб'єктів правовідносин із виховання дитини обов'язку іншого і щодо наявності секундарних права, які не забезпечуються суб'єктивним обов'язком іншої особи.

2. Дисертант вважає, що права дитини належать їй з моменту народження або в силу закону і до досягнення нею повноліття.

Проте така позиція викликає кілька запитань. Насамперед, права, якими наділяється дитина з моменту народження, також належать їй «в силу закону». Крім того, хоча згідно із ч. 1 ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, у статтях 198, 199 СК України додатково регламентовано обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина. Зважаючи на це, доцільно було б уточнити авторське формулювання.

3. Під час удосконалення поняття батьківських прав щодо виховання дитини дисертант стверджує про спирання при визначенні суб'єктивних прав,

що належать матері, батькові дитини, на походження дитини саме від цієї особи, засвідченому в установленому законом порядку.

Ми не можемо погодитися із такою думкою, оскільки, серед іншого, у частин 3-5 ст. 232 СК України прямо зафіксовано: з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому – між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням. Усиновлення надає усиновлювачеві і особі, яку усиновлено, права та накладає на них обов'язки у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини/дитина щодо своїх батьків.

Тобто ці положення повною мірою поширюються і на правовідносини щодо виховання.

4. О. В. Резвова визначає поняття захисту прав батьків щодо виховання дитини як застосування уповноваженими державними органами, службовими особами, матір'ю, батьком дитини передбачених законом або договором заходів, спрямованих на припинення правопорушення, відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного, невизнаного) сімейного права чи інтересу, усунення реальної загрози такого порушення та вплив на правопорушника з метою недопущення такого порушення в майбутньому.

На наш погляд, оскільки правом на виховання наділені не тільки батьки, а й інші суб'єкти сімейних правовідносин (усиновлювачі, інші члени сім'ї та родичі), доцільно біло б в наведеному визначенні врахувати й можливість застосування відповідних заходів такими особами для здійснення захисту прав батьків.

5. Спірною і такою, що потребує додаткового обґрунтування, є позиція автора щодо того, що «охоронюваний законом інтерес не може захищатися окремо від суб'єктивного права, тільки у процесі захисту суб'єктивного права захищається певна потреба, прагнення особи до користування нематеріальним благом – інтерес». Адже у правовій доктрині аргументовані

протилежні погляди. Також законодавець не заперечує можливість захисту інтересів окремо від суб'єктивних прав, що впливає із формулювань, що їх містять, наприклад, ч. 1 ст. 18 СК України, ч. 1 ст. 2 ЦПК України, ст. 15 ЦК України.

6. Автор стверджує, що «в охоронних сімейних правовідносинах право на захист включає в себе два елементи: можливість звернутися до юрисдикційного органу за захистом права чи інтересу або самій уповноваженій особі реалізувати право на самозахист та можливість вимагати застосування до правопорушника заходів державного примусу».

Проте залишається незрозумілим, яким чином і від кого при здійсненні особою права на самозахист вона може вимагати застосування до правопорушника заходів державного примусу.

7. Як впливає із наданих О. В. Резвоюю дефініцій заходів сімейно-правового захисту та заходів сімейно-правової відповідальності, останні повністю включають заходи сімейно-правового захисту і відрізняються від них «покладенням на особу додаткових обтяжень майнового чи особистого характеру».

Хоча заходи захисту охоплюють й вплив на порушника прав, свобод та інтересів, який здійснюється, у тому числі, й за допомогою притягнення його до відповідальності. Тому, вбачається, дисертанту слід докладніше роз'яснити свій погляд на співвідношення указаних правових категорій.

Проте ще раз акцентуємо, що висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи О. В. Резвоюї і містять, переважною більшістю, дискусійні положення.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в своїй сукупності вирішують актуальні наукові завдання.

Враховуючи вищенаведене, слід зазначити, що дисертаційне дослідження Резової Ольги Володимирівни «Права та обов'язки батьків щодо виховання дитини в сімейному праві України» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, що встановлені Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, і Тимчасовим порядком присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор – Резова Ольга Володимирівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Офіційний опонент:

**Професор кафедри 103
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
доктор юридичних наук, професор**

С. С. Бичкова

Підпис Бичкової С. С. засвідчую
Вчений секретар Ради університету,
канд. філ. наук, доцент

С. Є. Чмихун